

תרומה חשובה לדיון על הזהות הישראלית

שלמה אהרנסון

יהודה רימר, פרץ נפתלי – סוציאלדמוקרט בשני עולמות, הספריה הציונית, ירושלים
1996, 384 עמודים

כל העוסק בקורות היישוב, בדינמיקה של היחסים בין כמה מקהילותיו ובקשיים שאנו עדים להם כיום ביצירתה של זהות ישראלית חדשה מן הגלויות השונות שנאספו כאן בשעתן, מן הדין שיקרא ביוגרפיה מאלפת זו. שכן אין מדובר כאן בתרומה נכבדה לחקר יהדות גרמניה בלבד ולחקר היחסים שבין מרכיביה ובין האוסטיוודן של עילית היישוב. מדובר כאן קודם כול במצבה לאישיות מיוחדת במינה ובגלגוליה בעולם גרמני – עולם ספציפי, מיוחד במינו וטרגי ביותר, שבו לא ייחדה אישיות זו מקום מרכזי לציונות – וכן בשילובה במפעל הציוני ובתרומתה הנכבדה למפעל הזה בזכות נסיונה בגרמניה ויכולתה ללמוד מן הניסיון הטרגי הזה.

הפרק הגרמני

פריץ-פרץ נפתלי היה 'שר סוציאל-דמוקרטי במדינה ציונית', כפי שכינהו הביוגרף שלו, יהודה רימר. מאי משמע? מדובר בכן למשפחה יהודית רפורמית משלויה העליונה שהתרחק מן היהדות אך שמר לה חיבה, ועוצב ברוחם של גתה, של תאודור פונטנה ושל תנועת הפועלים הגרמנית בסוף המאה ה-19 גם יחד. כבר מנעוריו היה נפתלי 'סוציאליסט מדעי', כלומר הוא ביקש לשפר את החברה ולעשותה שוויונית וצודקת יותר מתוך 'הבנת תורת הכלכלה והחברה כמדע', וקיבל עליו 'להתבונן ולבחון את היסודות המדעיים של הסוציאליזם במידה הפחותה ביותר של דעה קדומה'. סוג זה של נאמנות לרעיון ושל הרצון לבססו על התבוננות מפוכחת, 'מדעית', במציאות, הוא שהעניק לנפתלי את כוחו המיוחד לא בגרמניה מולדתו דווקא, שהקיא אותה מקרבה, אלא ב'א"י העובדת' בשעתה. הקריירה הגרמנית שלו היתה רצופה מעלות ומורדות עד הסוף שאותו לא ישכח כל ימיו ויקשור אותו בנסיונות חמורים שעבר בעת שהיה חייל גרמני במלחמת העולם הראשונה. עצם שירות החובה הצבאי קומם אותו נגד המיליטריזם הפרוסי, ומשפרצה מלחמת העולם הראשונה היה מן המעטים בקרב יהודי גרמניה שלא נתפסו להתלהבות פטריוטית חסרת רסן,

שבהשפעתה כתב חרוז יהודי אחד 'שיר שנאה לאלביון הצבועה', שיר שהתפרסם מאוד בשעתו. וזועותיה של המלחמה רק חיזקו את התנגדותו לה, ומכאן מובן מאילו שהסתייג מתמיכתם של הסוציאלי-דמוקרטים הגרמנים במלחמה, בלא שנשש אותם. כך עתיד היה לנהוג כאיש פוליטי בעל השפעה במפא"י, למרות הסתייגותו ממנגנונה ומקלקוליו המובהקים. ואולם עיקר עניינו בשלב זה היה בכלכלת גרמניה, ובתור העורך הכלכלי של פרנקפורטר צייטונג ומנהל מכון המחקר למדיניות כלכלית של המפלגה הסוציאלי-דמוקרטית יצאו לו מוניטין של סמכות בתחומים שונים, ובהם ריסון כוחם של המונופולים והקרטלים הגדולים. לימים תפס משרות ציבוריות שונות בתחום הכלכלי ונעשה תאורטיקן כלכלי מרכזי של מפלגתו. עיקר כוחו היה בטיעון מבוסס היטב שמשברים כלכליים לא זו בלבד שאינם מחזקים את מעמד הפועלים, כפי שסברו הקומוניסטים הגרמנים ומפעיליהם במוסקבה, אלא אדרבה, הם מחלישים אותו. מכאן שעל מפלגת הפועלים לפעול עם המפלגות הדמוקרטיות האחרות למניעת משברים, למיתונם, ולדיאלוג חברתי עד להגשמתה של 'דמוקרטיה כלכלית'. מושג המפתח הזה טעון דיון נפרד, ואולם דומה שעיקרו יצירת שוויון מרבי בחברה בלא מלחמת מעמדות הרסנית, בלא מהפכה שוברת כול, ובלא שפיכות דמים והרס גופים חברתיים היסטוריים, שהמרקסיזם הקיצוני ראה אותם כמי שכבר הושלכו אל פה האשפה של ההיסטוריה, אבל אינם יודעים זאת. אחד הכלים ליצירת שוויון כזה היה הבנקים הציבוריים - כגון בנק הפועלים שבראשו יעמוד בבוא העת, שאיבו יכול להתעלם מרווחיות ומניהול תקין, אך עיקר חובתו להשקיע בשיפור החברה ובהקטנת הפערים בין מרכיביה. משנתו של נפתלי היתה מטרה להשמצות מן השמאל הקיצוני והימין הקיצוני - הנאצים - גם יחד, ומובן שמוצאו היהודי היה כאן לכלי יעיל מאוד בידיהם. כשעלו הנאצים לשלטון נאסר נפתלי ובדרך גס הצילוהו חברים סוציאליסטים. הללו יעצו לו ללכת לפראג ולהילחם משם להצלת המולדת, אלא שהוא הפנה את עורפו לגרמניה - עד יום מותו - והלך לארץ-ישראל.

הפרק הציוני

עיקרו של המחקר הוא בירור דרכו של נפתלי אל הציונות, ביקוש ההשפעות הדתיות עליו, לרבות השפעתו הגדולה של מרטין בובר על נפתלי עצמו ועל בני דורו, ותרגום ההכרה הציונית שפיעמה בו בשעת משבר למעשים. נפתלי הצטרף לתנועה הציונית מאוחר במקצת, ואחת הסיבות העיקריות לכך היתה האנטישמיות שרווחה בעם הגרמני. בתור סוציאליסט יהודי נתקל עד מהרה בעמדה השלילית של חבריו הגרמנים ושל התנועה הסוציאליסטית הבין-לאומית כולה כלפי היהדות בכלל וכלפי הציונות בפרט. לנפתלי היו מכרים רבים בתנועה הסוציאליסטית, ומן הסתם תמה כיצד זה תמכו רובם בממשלותיהם במלחמת העולם הראשונה וראו בלאומיות ובפטריוטיזם כוחות יסוד המפעמים בחברותיהם, אבל מן היהודים שללו את הזכות הזאת עצמה. בבוא העת שילב ערכים יהודיים-אוניברסליים בהשקפה הסוציאליסטית

המתונה שלו, שהכשירה אותו להיות איש שמאל ציוני מתון בנוסח ברל כצנלסון ודוד בן-גוריון. בן-גוריון הוקירו מאוד בתור איש הגות ומעשה וראה בו נכס פוליטי ממדרגה ראשונה במאבק על גפשמ של יהודי גרמניה שעלו לארץ-ישראל.

פרק זה הוא החשוב ביותר להבנת סוגיית יסוד בלידתה של הזהות הישראלית אז ולאחר מכן. רבים מאנשי מפא"י, ובהם זלמן שזר ו'אוסטיון' אחרים, נהגו כלפי יוצאי גרמניה פטרונות ומידה של זלזול - לא רק מפני שהם עצמם הקדימו את ה'יקים' ובאו ארצה קודם שכפה עליהם היטלר לעשות זאת, אלא גם משום שראו את עצמם נציגי 'העם היהודי הגדול', העם החי במזרח אירופה שהם סללו את דרכו לשוב למולדתו, ולא יוצאי אבר מדולדל שלו בגרמניה, שכבר היו זקוקים למרטיץ בובר ולתרגום שתרגם לשפת הציונות את גאומיו הלאומיים - אם לא הלאומניים - של יוהן גוטליב פכטה אל האומה הגרמנית. בכך עשו אולי צוול למידה של שורשיות יהודית שהתקיימה בנפתלי עם בובר או בלעדיו, שהרי נפתלי הוכיח להם שאינו נמנה עם הזן המורכב, הביקורתי, המתוסבך והיומרני הזה של יהדות גרמניה, שסמלו היה בובר ויחסו למדינה הציונית בבוא העת.

תחייתו של הזן הזה בימינו, בדמותם של היסטוריונים וסוציולוגים 'פוסט-ציונים', של משוררים ואנשי רוח אחרים בני הדור השני והשלישי של יהודי גרמניה אפשר שהיא מלמדת לא רק על הפטרונות המתנשאת שנהגו ראשי 'היישוב המאורגן' בשעתם כלפי אבותיהם. כל הקורא אצל רימר על נפתוליה של העלייה הגרמנית בשנות ה'30, ובייחוד בזמן מלחמת העולם השנייה ובשיא השואה, ילמד דבר מה על עולמם של 'יקים' שנעלם מעינינו בשל הסטראוטיפ המקובל בדבר קליטתם החלקה ותרומתם ליישוב. דמות המפתח כאן היא דמותו של מנהיגם גאורג לנדאוואר, שסדר העדיפויות הנכון בעיניו היה מלחמה בפשיזם, גיוס לצבא הבריטי וחיפוש הסדר שיניח את דעתם של הערבים - בעוד שיהודי אירופה נרצחים, והמנהיגות הפלסטינית יושבת בברלין ומסייעת בכך, ושלטונות המנדט הבריטיים לוחמים בציונים כמיטב יכולתם. פריץ נפתלי לא נתפס לא לעיוורון הזה ולא ל'פסנט' שהציע לנדאוואר בשל קשיי הקליטה וההשתלבות של ה'יקים' ביישוב - להקים מפלגה עדתית-גרמנית ולאפשר לחבריה להימנות בעת ובעונה אחת גם עם מפא"י. כוחו של נפתלי היה בלימוד 'מדעי' של המציאות ובשיפורה ככל האפשר, ולא באוטופיות גרמניות מובהקות שאיימו להעביר לכאן את הפיצול הנורא, בשמם של אידיאליזמים מתחרים, של רפובליקת ויימר ושל הפוליטיקה הגרמנית לדורותיה. וזאת עשה בכוח אישיותו ומכות נימוקיו בחברה קשה ומחוספסת, בלא תמיכה ציבורית עממית, ואף-על-פי שלא שלט היטב בעברית. יהודה רימר העמיד מצבה יפה לאדם יפה.